

H. Hubert Gabriella

Gálszécsi István 1536-os és 1538-as krakkói énekeskönyve

Gönczi György református lelkipásztor 1590-ben a következőképpen emlékezett meg a gyülekezeti énekek reformációban betöltött szerepéről: „... Isteni dicsíreteknek közönséges éneklési által kezdett az mi országunkban először is az tanítással együtt az Evangéliomnak igaz tudománya az Istennek igaz ismeretivel egyetemben beszállani, az bálványozás romlani, és az keresztyénség nevedekni és épülni ...”¹

Erre a nagyhatású énekköltészetre emlékezünk akkor, amikor a reformáció első magyar nyelvű énekeskönyvének töredékeit betűhív kiadásban közreadjuk, és a róla szóló eddigi ismereteinket összefoglaljuk. Az énekeskönyvet a Perényi-család költségén Gálszécsi István készítette és adta ki Krakkóban először 1536-ban,² majd másodsor 1538-ban.³

1. Gálszécsi István, az első magyar nyelvű evangélikus énekeskönyv szerzője

A Zemplén megyei Gálszécsen született Gálszécsi István bécsi (1524), majd krakkói (1526) egyetemi tanulmányok után talán Kassán vagy Abaujszántón tanítóskodott, miközben a reformáció hívévé vált.⁴ 1532-től a wittenbergi egyetemen tanult tovább, magisteri címet szerzett. Itt ismerkedhetett meg a Luther énekeit tartalmazó énekeskönyvekkel (talán éppen az 1529-es vagy 1533-as Klug-félével) és Luther kátéjával is. Hatásukra, hazatérte után, gálszécsi iskolamesterként⁵ Luther-énekeket fordított és énekeskönyvet, kátét⁶ írt. Csomasz Tóth Kálmán (és Holl Béla) feltételezése szerint elképzelhető, hogy az 1536-os énekeskönyvet egy káté-rész követte.⁷ Énekeskönyv és káté egyaránt a reformáció hitelveinek terjesztését szolgálta. Az eddig ismert Gálszécsi-énekek legtöbbje ún. káté-ének, s valamennyi ének, Luthert is követve ezzel, erősen

¹ Borsa Gedeon — Hervay Ferenc — Holl Béla — Käfer István — Kelecsényi Ákos — és mások: *Régi Magyarországi Nyomtatványok*. Bp. 1971., 1983. [a továbbiakban: RMNy] 1107: *_{3v-4r}.

² RMNy 18.

³ RMNy 24.

⁴ Életéről az alább felsorolásra kerülő cikkeken kívül ld. még Péter Mihály: „Gálszécsi István és működésének első nyomai”, *Protestáns Szemle* XXV (1913) 246–255.

⁵ Életének további folyása bizonytalan, talán Gyulán is lelkészkedett, s valószínűleg 1543 előtt halt meg.

⁶ RMNy 25, melynek töredékei a II. világháború során megsemmisültek.

⁷ Csomasz Tóth Kálmán: „A prágai Gálszécsi-töredék énekei”, *ItK* LXXIV (1970) 59.

tanító célzatú,⁸ akárcsak az előszó, e kis teológiai értekezés. Az énekeskönyv szerkezetének mintája olyan német evangélikus gyűjtemény lehetett, amelyben első helyen Luther énekei álltak. Eddigi ismereteink szerint ugyanis az énekeskönyv elején lévő tíz Gálszécsi-ének⁹ a Luther-énekek szöveg- és/vagy dallamhatását mutatja. Később ezt az énekeskönyv-formát nem követték a magyar gyűjtemények. Az énekeskönyv jelentősége nemcsak elsőségében és a lutheri minták követésében rejlik, hanem abban is, hogy Gálszécsi dallamokkal együtt adta ki az énekeket. Kottás gyülekezeti énekeskönyvet rajta kívül a XVI. században csak Huszár Gál jelentetett meg.¹⁰ Az énekek költői megformálásának gyarló volta, a rímelés és ritmus kezdetlegessége, a helyesírás kiforratlansága jól mutatja a magyar nyelvű költészet kibontakozásának kezdeti nehézségeit. Gálszécsi inkább figyelt a vers értelmére, mint a költészetre. Több mint két évtizeddel később Huszár Gál 1560–61-es énekeskönyve nemcsak terjedelmében, hanem művészi színvonalában is felülmúlja Gálszécsiét.

Az énekeskönyv két kiadását, magyarországi nyomda hiányában, a Perényiekkal szoros kapcsolatban álló, több magyar kiadványt is közreadó Hieronymus Vietor krakkói nyomdász vállalta magára.¹¹ Vietor a kottákat részint fadúcokra metszett, részint öntött hangjegyekkel készítette, ún. kétfázisos mozgó hangjegynyomással. Varjas Béla rekonstrukciója szerint: „az első fázisban az egyenként mozgatható hangjegyeket ... a megfelelő sorközökben a szöveg közé szedték s azzal együtt nyomtatták ki. A hangjegyvonalazást viszont külön állították össze, s nyomták rá a második fázisban a kottákra.”¹²

2. A két Gálszécsi-énekeskönyv töredékei

Első magyar nyelvű énekeskönyvünk két kiadásából mindössze az előszó és tíz ének maradt fenn, azok is többször erősen töredékes formában. Az Országos Széchényi Könyvtárban¹³ található fotók alapján megkíséreljük az énekeskönyvtöredék szövegeinek betűhív kiadását. A további kutatás megkönnyítése végett először összefoglaljuk az egyes töredékek előkerülésének időrendjét, körülményeit.

⁸ Patrice Veit: *Das Kirchenlied in der Reformation Martin Luthers*. Stuttgart 1986. 68–72.

⁹ Valószínűleg a teljes énekeskönyv sem lehetett terjedelmes, s a hiányzó rész is bizonyára első sorban tanító énekeket tartalmazott.

¹⁰ RMNy 160, 353. A protestánsoknál a XVII. században is csak Szenci Molnár Albert zoltárfordításai és egyes lőcsei énekeskönyvek hymnus-része jelent meg kottával.

¹¹ Varjas Béla: „A magyar könyvkiadás kezdetei és a krakkói magyar nyelvű kiadványok”, in *Tanulmányok a lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok köréből*. Bp. 1969. 102 skk.

¹² Varjas Béla: i.m. 112.

¹³ Az alább ismertetendő Ágoston-féle töredék hasonmás kiadását is figyelembe vettük.

1. *töredék*: az 1536-os krakkói kiadás (RMNy 18) A_{2r}-A_{3v}, A_{6r}-A_{7v} lapjai. Révai Leó antikvárius áztatta ki egy könyvtáblából, majd tőle Ágoston József vásárolta meg 1886-ban. Hasonmás-kiadását Erdélyi Pál közölte [*Magyar Könyvszemle* (a továbbiakban: MKSz) XII (1887) 5. melléklet]. Az ún. Ágoston-töredék ma már nem található, lappang.

2. *töredék*: az 1536-os krakkói kiadás (RMNy 18) teljes A-íve (A_{1r}-A_{8v}). Adam Chmiel levéltáros egy 1547-es krakkói városi számadáskönyv táblájából áztatta ki. Divéky Adorján adta ki hasonmását [MKSz, Új folyam XIX (1911) a 10–11. lap közé kötve]. Ma Krakkóban, a Jagello Egyetem Könyvtárában őrzik. A szövegek forrásairól Szilády Áron értekezett [*Irodalomtörténeti Közlemények* [a továbbiakban: *Itk*] XXI (1911) 373–376].¹⁴

3. *töredék*: az 1538-as krakkói kiadás (RMNy 24) A_{2r-v}, A_{6r}, A_{7r} lapjainak nyomdai próbanyomatai. A könyvtáblából kiáztatott töredékről először 1928-ban kapunk hírt, ma szintén a Jagello Egyetem Könyvtárának állományába tartozik. Nagy Barna közölte hasonmás-kiadásban [MKSz LXXIX (1963) 350., 352., 354].

4. *töredék*: az 1536-os krakkói kiadás (RMNy 18) B_{2r}-B_{7v}, D_{2r}-D_{3v} lapjainak nyomdai próbanyomatai (egyes lapok több példányban is). Antonín Měšť'an a prágai Strahovi Könyvtár egy 1548-as kolligátumának kötéstáblájából áztat- ta ki, s ma is ebben a könyvtárban található. Bredár Gyula adta ki hasonmás- kiadásban [MKSz LXXXI (1965) 258–261].

3. Az 1536-os énekeskönyv tartalma, a szövegek idegen nyelvű mintája¹⁵

A_{1r} — Címnap: a cím és alatta Magyarország, Csehország és Dalmácia famet- szetes egyesített címere.

A_{1v} — *Máté evangéliuma* 10. fejezetéből vett idézet és a Perényi-család famet- szetes címere.

A_{2r}-A_{4r} — Gálszécsi István Perényi Péterhez, majd pedig az olvasókhöz szóló ajánlólevele.

A_{4v}-A_{5v} — *Hallgasd meg, hív ember, élő Istennek Tízparancsolatját* (RPHA¹⁶ 493 — Tízparancsolat-ének).

Az ének mintája: Martin Luther, *Dies sind die heiligen Zehn Gebot* kezdetű éneke (LGL¹⁷ 1. sz.) Csak itt jelent meg.

¹⁴ Ld. még Súlyom Jenő: *Luther és Magyarország*. Bp. 1933. 146–147.

¹⁵ A források kérdésében elsősorban Csomasz Tóth Kálmán fentebb már idézett cikkére támaszkodtunk. A dallamokról és forrásaikról ld. jelen számunkban Ecsedi Zsuzsa tanulmányát.

¹⁶ Horváth, Iván — H. Hubert, Gabriella — Font, Zsuzsa — Herner, János — Szőnyi, Etelka — Vadai, István — Gál, György: *Répertoire de la poésie hongroise ancienne I–II*. Paris 1992. Az alábbi köz- lés egyben az RPHA-ban található adatok javítását is tartalmazza. (Az RPHA számítógépes vál- tozatában, az adatbázisban —legújabb kiadása: <http://magyar-irodalom.elte.hu/repertorium/>— folyamatosan javítjuk a hibákat.)

A_{5v}–A_{7r} — *Mi hiszünk az egy Istenben* (RPHA 910 — Credo-ének).

Mintája: Martin Luther, *Wir glauben all an einen Gott* (LGL 24. sz.) A XVI–XVII. században mind kéziratos, mind nyomtatott formában terjedt, a debreceni és váradi énekeskönyvek 1635 után elhagyták. Töredéke ismert az 1538-as kiadásból is (RMNy 24: A_{6r}).

A_{7r}–A_{8v} — *Jézus Krisztus, mi üdvösségünk, ki mirőlünk* (RPHA 672 — Úrvacsora-ének).

Mintája: Martin Luther, *Jesus Christus, unser Heiland, der von uns* (LGL 6. sz.) Csak itt jelent meg és az énekeskönyv 2. kiadásában (RMNy 24: A_{7r}).

[?]-B_{2r} — *Pokoltól és örök kárhozattól* (explicit) (RPHA 1179 — Úrvacsora-ének [?]).

Mintája: ismeretlen.¹⁸

B_{2r}–B_{3r} — *Dicséretes és áldott legyen a mi Urunk* (RPHA 260 — Úrvacsora-ének).

Mintája: Martin Luther, *Gott sei gelobet und gebenedeiet* (LGL 4. sz.) Csak itt jelent meg.

B_{3v}–B_{5v} — *Hív keresztyének, ne féljetek* (RPHA 541 — a megigazulásról és a keresztségről).

Mintája: ismeretlen. Csak itt jelent meg.

B_{5v}–B_{6v} — *Mi édes Atyánk, kérünk tégedet* (RPHA 909 — a bűnbocsánatról).

Mintája: ismeretlen. Csak itt jelent meg.

B_{6v}–B_{7v} [?] — *Adj békeséget nekünk, mi Urunk.*

Mintája: a *Da pacem Domine* kezdetű középkori antifóna. Kérdés, hogy a B_{7v}-ön folytatódó ének az antifónához tartozik-e vagy pedig különálló vers. Csomasz Tóth Kálmán feltételezése szerint¹⁹ a B_{7r}-ön lévő 4 soros ének után vagy egy ismeretlen kezdetű másik ének következett, vagy pedig az eredeti antifónát saját szerzeményével 8[+?] versszakos énekké egészítette ki Gálszécsi.

[D_{1v}]-D_{3r} — *Krisztus a mi bűneinkért meghala* (RPHA 782 — húsvéti dicséret).

Mintája: Martin Luther, *Christ lag in Todes Banden* (LGL 12. sz.) Többször megjelent nyomtatásban, de a XVII. században csak a lőcsei énekeskönyvek örökítették tovább.

D_{3r}–D_{3v} — *No, örüljünk, mi, hív keresztyének* (RPHA 1089 — húsvéti ének).

Mintája: Martin Luther, *Nun freut euch, lieben Christen gmein* (LGL 2. sz.) Csak itt jelent meg.

¹⁷ Markus Jenny: *Luthers geistliche Lieder und Kirchengesänge. Vollständige Neuedition in Ergänzung zu Band 35 der Weimarer Ausgabe* [a továbbiakban: LGL]. Köln–Wien 1985.

¹⁸ Csomasz Tóth Kálmán (i.m. 54) elképzelhetőnek tartja forrásként Thomas Münzer *Des künigs panir gehn her vor* kezdetű énekét.

¹⁹ i.m. 55–56.

A felsorolt verseket olvasva nemcsak a töredékesség, hanem a rímelés és ritmus bizonytalansága vagy hiánya, az erős didaxis is nehézséget okozhat a mai olvasónak-éneklőnek. De így lehettek ezzel a hajdani gyülekezetek is, hiszen, amint nagy számban megjelentek a magyar nyelvű gyülekezeti énekek, s azon belül is a káté-énekek, a könnyebben énekelhető, jobban megformált dicséretnek nyomban felváltották Gálszécsi szerzeményeit. Az énekszövegekkel, fordításokkal kapcsolatban el kell fogadnunk Csomasz Tóth Kálmán értékelését: jelenlegi tudásunk szerint nem lehet eldönteni, hogy „a Gálszécsi szövegekben mutatkozó önállóság milyen mértékig tekinthető darabosságában is tudatos formálásnak, vagy mennyiben kell azt egyszerűen a verses formával és a nyelvi kifejezéssel nehezen birkózó terjengősségnek tulajdonítanunk. Gondoljunk egyebek között arra is, hogy még a fordításnak tekinthető szövegek esetében sem próbál rímelő sorokat alkotni, holott az előtte álló eredeti mindig fejlett, gondos rímelésű vers. A verssorok szótagszámát még a hangjegyekkel ellátott első strófák esetében sem tudja mindig betartani, avagy több esetben csak a sorhatárok átlépésével tartja meg.”²⁰

4. Az 1536-os Gálszécsi-énekeskönyv betűhív kiadása

Az előszó betűhív átírása mellett a mai helyesírással leírt változatot is megadjuk. Az énekek betűhív átírásában követtük a szövegek szedését és tördelését, a betű-, szó- és mondathányokat mindig egységesen három ponttal [...] jeleztük. Néha csábítónak tűnhet egy-egy szó, mondat kiegészítése, sok esetben azonban többféle olvasat is lehetséges, ezért csak az egy-három betű hiánya esetén egészítettük ki a szöveget, a többi pótlást olvasóinkra bízuk.²¹ A hiányzó betűket az eredeti betűalak szerint próbáltuk rekonstruálni, és szögletes zárójelben ([]) adtuk meg. Egy esetben tettünk kivételt: a későbbi forrásból is ismert *Krisztus a mi bűneinkért meghala* kezdetű verset kiegészítettük.²² Nyomdatechnikailag ma már egyes betűket nem tudtunk reprodukálni, így ezeket mellékjelekkel írtuk le: *w* betű felett *e = w'*; *u* betű felett *e = u'*. Az énekek daltam- és verssorainak összeillesztése nem mindig dönthető el egyértelműen, sokszor versszakonként is eltérőek a szótagszámok, így csak az énekek első versszakát írtuk át sorokra tördelve.

Gálszécsi szövegei nyelvtörténetileg is érdekesek, mert az ország északkeleti részének í-ző nyelvjárásában íródtak: a zárt hosszú *e-t* *i*-vel vagy *y*-nal jelölték.²³

²⁰ i.m. 58.

²¹ Fennmaradtak Schulek Tibor rekonstrukciói. Ezek hagyatékában, a Győri Evangélikus Gyülekezet Könyvtárában vannak.

²² Bár itt-ott eltérő szövegű, mégis valószínűleg pontosan kiegészíthető a szöveg a későbbi források alapján.

²³ Trócsányi Zoltán: „Irodalmi nyelvünk kialakulásának történetéhez”, *Magyar Nyelvo* VII (1911) 259–261.

[A_{1r}.:] *KEGYES yenekekrwl ees kereztyen hewtrwl reowid keonywecyke gal zecy est wan mestertwl zerezteteth.*

[A_{1v}.:] Math. X:²⁴

A ky enghe[meth w]allandh emberek elleoth enys azth wall[ani f]ogom az en zenth atyam elleoth. A ky penigh enghem megh tagadand emberek elleoth enys azth megh tagadom az en zent atyam elleoth ky mennyekben wasyon.

[A_{2r}.:] Az nagysagos Pereny Peternek²⁵ abawywarmegye eoreok Ispannyanak az galzecy esthwan mester²⁶ hywsighes zolgalatyat ees ewmaga ayanlasat mongya mynth nagysagos wranak.

Zenth Irasnak mi cyoda hazna ligyen nagysagos kegyelmes wram zent pal egyk leweliben²⁷ nylwan meg ielenti, De te meg maragy (wgy mond az ew zere-teo fianak thimotheusnak) ezegbe az kiketh meg esmertel es az zent irasba(n) mellyet giermeksigettw'l fogwa tanwltal kyk tyged tanytanak az ewdweossigre,²⁸ mely ewdweossig nekw'nk adattatik Iesus Christusba walo hw'tirth, minden isteni yhlisbw'l²⁹ walo yras haznalatos tanytasra f[e]ddysre³⁰ oktatasa igazwlasnak tanytasara³¹ hogy istennek embere teokylletes ligyen minden io dologra es cyelekedetre kyz. Ez mondasba wallya az zent irasth haznalni w'dweossignek tanytasara te hat a ky ewdweozw'lni akar nem pappa awagy baratta ligyen hanem az zent irasth tanwlya ees hal=[A_{2v}.]gassa. Ees a ky tanwlangya nem kyalth reyank kyk hirdetw'nk cyak Iesus Christusba walo hw'tnek altala embereket ewdweozw'lni,³² mert hallya az zent irasbol hogy cyak Iesus Christus nekw'nk adattatoth ligyen³³ beolcyesigw'l zen[t]sigewl igazwlaswl, es walcyagwl, es nem mond eretnekeknek lenni mewnketh kyk hirdetu'nk bewneoseoknek ingyen walo zabadwlasth eordeoktw'l bewntw'l ees halaltwl, kyk hirdettyw'k Christusth mew zentsigw'nknek,³⁴ eligtetelw'nknek, enghezteleonknek, ewdweozyteonknek ees eggietlen egy keozbe yaronknak lennye kyk hirdetyw'k cristusyrth [!] bocyattathni meg nekw'nk minde(n) bewneinket,³⁵ Christus altal mewnketh meg igazwltatni Ees Christusyrth adattatni nekw'nk az eoreok ileteth ingyen cyak hogy higyw'k ezeket nekw'nk adattatni Cristusirth [!]. Ingyen azyrt mondom merth az teorwiny

²⁴ *Máté evangéliuma* 10,32–33.

²⁵ Perényi Péter (1501–1548) Abaúj vármegye főispánja, a sárospataki főiskola alapítója.

²⁶ Gálszécsi István Perényi Péter birtokán, a Zemplén megyei Gálszécsen volt tanító, iskolamester.

²⁷ *Pál második levele Timótheushoz* 3,14–17.

²⁸ Hiányzik az elválasztójel: „ew dweossigre”.

²⁹ Ihletből; Istentől sugalmazott, ihletett írás.

³⁰ A szövegben hibásan: „faddysre”.

³¹ Hiányzik az elválasztójel: „tany tasara”.

³² RMNy 24, A_{3r}: „kik hirdetu'nk embereket w' duo'zu'lni cijak iesus christusban valo hw'tnek altala”.

³³ RMNy 24, A_{3r}: „adattatott ligyen neku'nk”.

³⁴ Hiányzik az elválasztójel: „zent sigw'nknek”.

³⁵ A szövegben hibásan: „bowneinket”.

hirdeti bewneynknek bocyanattyat de nem ingyen hanem teokilletes engedel-
messigw'nkyrt ees teorwinnek be tellyesyitisirt de mire hogy az teorwint bee
nem tellyes[y]thettyw'k zent palnak mondasa zerint, lehetetlen dolog (wgy
mond Ro. V[III.]³⁶) az t[eor]winbw'1 [A_{3v}:] w'dweozw'lni merth ember az
te[o]rwinnek [nem e]ngethet. Az ewangeliom penig hirdeti bewneinknek bo-
cyanatyth Christusba walo hewtyrt ingyen mely ighe ingyen walaztya el az
ewangeliomot [az] teorwintw'1, es mw'nket bizonyossa tyzen ewdweossi-
gwnkrwl. Towaba az igazwlas es ewdweossigh hw'tbw'1 wagyron rom I. &
iij.³⁷ [...] az hw'th lizen mew be(n)[w'lnk nem misenek hanem istennek igy[e-
nek] hallasabwl zent palnak mondasa zerinth rom. iij.³⁸ azyrth istennek igye
meg nem wtalando zidalmazando, hanem zewnetlen halgatando hogy annak
hallasabol teremhessen mew bennw'nk hewth mellyel mew ewdweozw'1-
lyw'nk ees mindenektw'1 meg zabadwlywnk,³⁹ mikor azyrth illyen hazna li-
gyen az zent irasnak nagysagodnak ala mynise wtta(n) soklyossa⁴⁰ az zent
irasbol zerzyk egy nihan ineketh keossignek tanytasairth merth ze(n)t pal-
nak mondasa zerinth ennek okayrth zewksigesek ceremoniak es ineketh az
zent eg[y]hazban hogy twdatlanokot tanythassanak ees inthessenek filelemre
hewtre ees halaadasokra. Ees nem cyak zent Pal parancyollya⁴¹ ertheteo nyel-
lel ilni zent egy hazban de em=[A_{3v}:]beri⁴² teorwinyek zerint ees e kyppe(n)
zerezteteth. Ne latassik tehat senkinek magyar nyelven walo ineklis az zent
egy hazba zidalmazandonak lennye, merth az ertetlenek semit mw' bennw'nk
nem cielekednek, de az ertettek mw'nketh gheryeztenek filelemre hewtre ees
egyeb kegyes indolatokra. Az en mwnkamoth penigh ayanlom nagysagodnak
minth zereteo nagysagos feoldes wramnak ees igassagnak zereteoynek,
mellyet the nagysagod tewlem wegyen yo newen mynth iambor zabagyanak
hyw fyatwl. Iesus Christus nagysagodot minde(n) wezedelemtw'1 meg eoryz-
ze eghissigwel ees bikesigwel meg hozzon⁴³ igazgasson az ew dewcyeosigi-
nek eel teryedisyre ees anyaze(n)t egyhaznak yppw'lisyre. Ez lewel keolth
galzeczy scholaban zenth Ambros napyan⁴⁴ az mw ewdweozyteó wrunk Iesus
Christusnak zewletisinek⁴⁵ wta(n)na ezer eotzaz harminc hat eztendeoben.

³⁶ Pál levele a rómaiakhoz 8,1–3.

³⁷ Pál levele a rómaiakhoz 1,17; 3,28.

³⁸ Helyesen: Pál levele a rómaiakhoz 10,17.

³⁹ Hiányzik az elválasztójel: „zabadwlywnk”.

⁴⁰ Siklósra, amely Perényi Péter birtoka volt. Siklós nevét a XII. századtól kezdve többféle-
képpen írták: Suklos, Suglos, Suclos, Suklous, Soklós, Souklos, Sochlesch, Soklous, Syklosch, vö.
Bálint Ferenc: *Siklós monográfiája*. Siklós 1928. 11.

⁴¹ Pál első levele a korinthusiakhoz 14.

⁴² Órszó: „beri”.

⁴³ Hiányzik az elválasztójel: „hoz zon”.

⁴⁴ Április 4-én.

⁴⁵ A szövegben hibásan: „zewletismek”.

[A_{4r}.:] OLVASOKNAK ISTENben⁴⁶ walo keozeoneteh, Az inekben nehól teob ighik⁴⁷ wadnak hogynem mint az elseo wersnek⁴⁸ notay wolnanak azyrt [...] illyen modoth tarcyatok hogy az hol ez [t]eortinendik the hat egy nota(n) tellyesycytek azokoth be, ezt penig hogy inkab ezetekbe wehessitek keonnyeb-signek okayrth minden ineket⁴⁹ meg wirgualtam.⁵⁰ Towaba hogyha az ighiknek irasaban witkeztem volna walahol ezyrth senki meg ne haborogyk, oka ez merth nincyen semi keoniw' ezrw'l nalunk⁵¹ mas hogy ez elseo dolgom dicirtessik az iste(n) beoleole ky cyelekedete ky tiztessighe ez ne(m) enym, ew minth zereteo atya adoth fianak egy kewes kyncyct nem el asasyrth ha nem kereskedisirth ees ennek okayrt yrtam ez ineketh⁵² nem tiztessignek keresi-syrth, seot emberektw'l minde(n) gonozth ees halalth warok ez munkamyrt, kyre ha isten walaztand ligyen w' akarattya.

Az előszó mai helyesírással, a korabeli hangalakot megőrző átírata:

[A_{1r}.:] *Kegyés ineketrül és keresztyén hütrül rövid könyvecske, Gálszécsi Estván mestertül szereztetett.*

[A_{1v}.:] Matth. 10.

Aki enge[met v]alland emberek előtt, én is azt vall[ani] flogom az én szent Atyám előtt. Aki penig engem megtagadand emberek előtt, én is azt megtagadom az én szent Atyám előtt, ki mennyekben vagyon.

[A_{2r}.:] Az nagyságos Perényi Péternek, Abaúj vármegye örök ispánjának az Gálszécsi Estván mester hívsíges szolgálátját és úmaga ajánlását mondja mint nagyságos urának.

Szentírásnak micsoda haszna lígyen, nagyságos kegyelmes uram, Szent Pál egyik levelében nyilván megjelenti: De te megmaradj (úgy mond az ű szerető fiának, Timótheusnak) ezekben, az kiket megesmértél, és az Szentírásban, mellyet

⁴⁶ A szövegben hibásan: „ISTNEben”.

⁴⁷ Szavak.

⁴⁸ Versszaknak.

⁴⁹ Hiányzik az elválasztójel: „in eket”. A második e-betű fordítva van nyomtatva.

⁵⁰ Gálszécsi énekköltésében az egyes sorok szövegének és dallamának szótagszámai sokszor eltértek egymástól. Csomasz Tóth Kálmán szerint az éneklés ezen esetekben csak úgy lehetséges, hogyha „a hosszabb sorok többlethangjait «megvirgualjuk» azaz megismételve elaprózzuk”. Sőt több éneknél megfigyelhető, hogy a szövegsorok és dallamsorok határa sem esik egybe. „Milyen lehetett az az éneklés (ha egyáltalán volt valaha olyan gyülekezet, amelyik ebből az énekeskönyvből énekelt), amelyben a szövegsorok lépten-nyomon így átlépték a dallamsorok határait? Miféle énektechnika biztosíthatta egy embercsoport egybevágó éneklését akkor, ha az egyes verssorokon belül bármikor váratlanul és alkalmilag szükségessé váló szótagszaporítás okozta dallamhang-ismétléseken kívül még a szövegsor-határok is gyakran túl léptek vagy innen maradtak a szövegsorok kádenciáin? Ez a kettős formai tökéletlenség volt a legfőbb oka annak, hogy Gálszécsi énekeskönyve [...] nem mutat fel úgyszólván semmi utóéletet”, ld. Csomasz Tóth Kálmán: „A prágai Gálszécsi-töredék énekei”, *ItK LXXIV* (1970) 57.

⁵¹ Dévai Mátyás *Orthographiaja* még 1536-ban nem jelent meg, vö. RMNy 22-öt.

⁵² Hiányzik az elválasztójel: „ine keketh”.

gyermeksígedtől fogva tanultál, kik téged tanítanak az üdvössigre, mely üdvössig nekünk adattatik Jézus Krisztusba való hűtirt. Minden isteni ihlisbül való írás használatos tanításra, f[e]ddésre, oktatásra, igazulásnak tanítására, hogy Istennek embere tökilletes lígyen, minden jó dologra és cselekedetre kysz. Ez mondásba vallja az Szentírást használni üdvössígnak tanítására, tehát aki üdvözülni akar, nem pappá avagy barátta lígyen, hanem az Szentírást tanulja és hall- [A_{2v}:]gassa. És aki tanulandja, nem kiált reánk, kik hirdetünk csak Jézus Krisztusba való hűtnek általa embereket üdvözülni, mert hallja az Szentírásból, hogy csak Jézus Krisztus nekünk adattatott lígyen bölcsességül, szen[t]sígül, igazulásul és váltságul, és nem mond eretnekeknek lenni münket, kik hirdetünk bűnösöknek ingyen való szabadulást, ördögtől, büntől és haláltól, kik hirdetjük Krisztust mü szent-sígünknek, elígtételünknek, engesztelónknak, üdvözítónknak és egyetlenegy köz-bejárónknak lennie, kik hirdetjük Krisztusírt bocsáttatni meg nekünk minden bűneinket, Krisztus által münket megigazultatni, és Krisztusírt adattatni nekünk az örök íletet ingyen, csak hogy higgyük ezeket nekünk adattatni Krisztusírt. Ingyen azért mondom, mert az törvín is hirdeti bűneinknek bocsánatját, de nem ingyen, hanem tökilletes engedelmessígünkírt, és törvínnek beteljesítés[í]írt, de mire hogy az törvín bé nem teljes[í]thetjük Szent Pálnak mondása szerint: Lehetetlen dolog (úgy mond Ró[mai levél] 8.) az t[ö]rvínbül [A_{3r}:] üdvözülni, mert ember az törvínnek [nem e]ngedhet. Az Evangéliom pedig hirdeti bűneinknek bocsánatit Krisztusba való hűtirt ingyen, mely ige —ingyen— választja el az Evangéliomot [az] törvínűl, és münket bizonyossá tíszen üdvössígünkűl. Továbbá, az igazulás és üdvössig hűtbül vagyon Róm[ai levél] 1. (és) 3. [...] az hűt líszen müben[ü]nk nem misének, hanem Istennek igí[jéne]k hallásábül, Szent Pálnak mondása szerint Ró[mai levél] 3. Azért Istennek igje meg nem utálandó, szidalmazandó, hanem szünetlen hallgatandó, hogy annak hallásábül teremhessen mübennünk hűt, mellyel mü üdvözüljünk, és mindenektől megszabaduljunk. Mikor azért ilyen haszna lígyen az Szentírásnak, nagyságodnak aláminise után Soklyossá, az Szentírásból szerzik egynihán íneket, közsígnek tanításáírt, mert Szent Pálnak mondása szerint, ennek okáírt szüksígesek ceremóniák és ínekek az szenteg[y]házban, hogy tudatlanokat taníthassanak és inthessenek filelemre, hűtre és hálaadásokra. És nem csak Szent Pál parancsolja érthető nyellel ílni szentegyházban, de em-[A_{3v}:]beri törvínnyek szerint és ekkíppen szereztetett. Ne láttassík tehát senkinek magyar nyelven való íneklís az szentegyházba szidalmazandónak lennie, mert az értetlenek semmit mübennünk nem cselekednek, de az értettek münket gerjesztenek filelemre, hűtre és egyéb kegyes indolatokra. Az én munkámot pedig ajánlom nagyságodnak mint szerető nagyságos földesuramnak és igazságnak szeretőjének, mellyet te nagyságod túlem vegyen jó néven mint jámbor szabadjának hív fiátül. Jézus Krisztus nagyságodot minden veszedelemtől megőrizze egízsígvel és bíkessígvel, meghozzon, igazgasson az ő dücsösígének elterjedísire és Anyaszentegyháznak ípülísire. Ez levél költ gálszécsi skólában, Szent Ambros napján, az mü üdvözítő Urunk, Jézus Krisztusnak születísínek utáná, ezerötsházharminchat esztendőben.

[A_{4r}:] Olvasóknak Istenben való köszönete.

Az énekekben néhol több igék vadnak, hogynemmint az első versnek nótái volnának, azírt [...] ilyen módot tartsatok, hogy az hol ez [t]örtűnendik, tehát egy nótán teljesítsítek azokat be, ezt pedig hogy inkább eszetekbe vehessítek, könnyebbségnek okáírt minden éneket megvirguláltam. Továbbá, hogyha az igéknek írásában vítkeztem volna valahol, ezírt senki meg ne háborodjék, oka ez, mert nincsen semmi könyv ezrűl nálunk; más, hogy ez első dolgom, dicsírtessék az Isten belőle, ki cselekedete, ki tisztessége ez, nem enyím, ú mint szerető atya adott fiának egy kevés kincset, nem elásásírt, hanem kereskedésírt, és ennek okáírt írtam ez énekeket, nem tisztességnek keresísírt, sőt emberektől minden gonoszt és halált várok ez munkámírt, kire ha Isten választand, lígyen ű akarátja.

BETŰHÍV ÁTIRAT

[A_{4v}:] T ... PARANCYOLATNAK

Ma ... zasa, mellyek bewneoknek esmer ... adattattak nem w'dweossignek nyerysirt roma. iij.

[1.] [Ha]lgasd meg hyw ember ileo, istennek tiz ...olattyat, mellyeket moyssesnek általa ada neku'nk sinay hegyen. [A_{5r}:]

[2.] En vagyok az the wrad istened, azert e=gyeb istened en nalamnal ne lygyen a[z te] zw'edben, engem fyly es chak bennem myn denha byzzal.

[3.] Istennek newyth hyaba ne wegyped, az az azt zadwal tyztellyed wallasal, hyrdeti[s]el ha=laadasokal ees azt azt (?) csak seghy[cy]gw'l hy wassal.

[4.] Ew'dnepeth wly iste[n] ... halgata sayrth, es bwzgo ... mynden cyelekedetyth ...

[5.] Atyadoth any ... yirth neked aad az ... mynden ... ez wylagy ... gesen.

REKONSTRUKCIÓ

T[íz]parancsolatnak

ma[lgaráz]zása, mellyek bűnöknek esmé-r[etfre] adattattak, nem üdvösségnek nyerésírt. Római levél 3.

1. [Hal]lgasd meg, hív ember, fő / Istennek Tíz[parancs]olatját, / mellyeket Mojszesnek / általa ada nekünk Sínai hegyen.

Én vagyok az te Urad, Istened, azért e-gyéb Istened énnálamnál ne lígyen a[z te] szűedben, engem fílj és csak bennem min-denha bízzál.

Istennek nevít hiába ne vegyed, azaz azt szádval tiszteljed, vallással, hirdet[ss]el, há-laadásokkal és azt (?) csak seg[ts]ígül hí-vással.

Üdnepet ülj Iste[n] ... hallgatá-sáírt, és buzgó ... minden cselekedetít ...

Atyádot, any[ádot] ... neked (néked?) ád az ... minden ... ez világi ...

[6.] Ne eoly ... nek, abrazzattya ra terem ... wyrth ...	Ne ölj ... , ábrázatjá- ra terem[]
[7.]
[8.]... retire. ⁵³
[9.] ... gassag zemilyeknek ... kw'l. [A _{5v} :] szemlyeknek ...
[10.] Atyad fianak hazath, se felesighit se zolga= yath se eo ... th ees [eo?] seminemw' marhayat go= nozwl ne kywanyad.	Atyádfiának házát, se felesígít, se szolgálá- ját, se ö[kr]ít, és semminémű marháját go= noszul ne kívánjad!
[11.] Ez parancyolatok nem azyrt, adattattak ho gy ezeknek, meg tarta[sa]bol ewdweozw'l= nink, merth zenth palna[k] mondasa zerinth= [!] lehetetlenek.	Ez parancsolatok nem azírt adattattak, hogy ezeknek megtartá[sá]ból üdvözül- nénk, mert Szent Pálna[k] mondása szerint lehetetlenek.
[12.] De hog[y] ezekbeol magwnkoth, meg esme= [r]jyw'k bew[ne]joseoknek lenni, mikor lattywk hogy bee ne[m] [te]llyes[y]th[e]ttyw'k az ew pa= rancyolatit[h].	De hog[y] ezekből magunkot megesmé[r]- jük bú[n]ösöknek lenni, mikor látjuk, hogy bé ne[m] [te]ljes[í]th[e]tjük az ű pa- rancsolatit.
[13.] Ees e kyppen ... nk, hogy cyele= kedetinkben ... nk, me ... ighen ta= wol wadnak, az teor[vín] be telyesyititw'l.	És ekkíppen ... , hogy csele- kedetinkben ... , ... igen tá- vol vadnak az tör[vín] beteljesítségűl.
[14.] ... mew wr[un]k ...lly ..., az teoruinth bee tellyesyte ... g ... asun ... ytisse, neku'nk ⁵⁴ twladyonytatik ... engy ... ra.	... mü Ur[un]k ..., az törvint bételjesíté ..., nekünk tulajdonítatik ...
[15.] Cyak e kipp ... ew w'd ... ewteth mew elighitelu'nk ... eg wa ... nknek ees ...	Csak ... mü elígtéltünk ... és ...

⁵³ Rekonstrukciónkat segítette a lapokon lévő nyomtatott sorok számának megállapítása. Eszerint a kizárólag szövegeket tartalmazó lapokra órszóval és ívjelzéssel együtt 26 sort nyomtattak.

⁵⁴ A 14. versszak 2. sorától kezdve a lap végéig a töredékek összeillesztésénél, a fotó szerint, a sorok elcsúsztak, így bizonytalan a meglévő betűk elhelyezése is.

[AZ?] ... OM ...

ket tan ...

...

...

[AZ SZENTHÁR]OM[SÁG] ...

...

...

...

[A_{6r}:] [1.] Mew hyzu'nk az egy istenben, mennek feq= [!]dnek ees az benne waloknak teremteyben [!] ki fiaywa mewnketh walaztoth, ew teste= wnkrewl ees lelku'nkrewl minden koron [A_{6v}:] gondot wissel, minth ides atya fiayrw, semi azirth neku'nk nem arthat akaratyá nelkw' [!] merth mindenek wadnak az mew istenw'n= knek nagy hatalmaban.

1. Mü hiszünk az egy Istenben, /
Mennek, fö[!]dnek és az benne valóknak
teremtőjében, /
Ki fiaivá münket választott, /
Ű testünkrül és lelkünkrül /
Mindenkoron gondot visel, /
Mint ídes atyjafiáirül, /
Semmi azírt nekünk nem árthat /
akarátja nélkü[!], /
Mert mindenek vadnak az mü Istenünknek
nagy hatalmában.

[2.] Mew hyzu'nk Iesus Christusban, az ew ze(n)t fiaban ees mew wrunkban ky az atya, iste(n)= wel egy isten, ees ky eoreoktw' l fogwa wolph zewz mariatwl zw'letek, az kereztfan iret= [A_{7r}:] tw'nk aldozek, pokolra zalla, zabad[ul]a[sun]=⁵⁵ kirth ees halottaybol fel, tamada ewdweossi ghw'nkirth kith mew warunk az ityletre.

Mü hiszünk Jézus Krisztusban, az ű szent Fiában és mü Urunkban, ki az Atyaistenvel egy Isten, és ki öröktül fogva volt, Szűz Máriától születék, az keresztfán fretünk áldozék, pokolra szálla szabad[ul]á[sun]-kírt, és halottaiból feltámadá üdvösségünkírt, kit mü várunk az ítletre.

[3.] Mew hyzu'nk zent lilek istenben, ky az a= tyá ees az fyw istenwel egy isten, nyomor= wltaknak wigasztaloya, ew mewnketh wissel igazghat biztath ees megh zentel, wi= win Christusnak zenth gyw'lekezetibe, [hol]⁵⁶ neku'nk meg bocyattathnak minden bewne= ink Christusrth, kiwel ez monstani [!] testh= nek fel tamadasa wttan eoreokke ilu'nk.

Mü hiszünk Szentlélek Istenben, ki az Atya- és az Fiúistenvel egy Isten, nyomorultaknak vigasztalója, ű münket wissel, igazgat, biztat és megszentel, wín Krisztusnak szent gyülekezetibe, [hol] nekünk megbocsáttatnak minden bűneink Krisztusírt, kiwel ez mostani testnek feltámadása után örökké flünk.

Christusnak wocyorayarwl walo enek, mely ew magatwl nekunk adattatot[h] hozzank walo nagy zeretetibeol hw'tw'n= knek ereossighyrth.

Krisztusnak vocsorájárül való ének, mely ű magátül nekünk adattatot hozzánk való nagy szeretetiből hütünknek erőssígírt.

⁵⁵ RMNy 24 alapján kiegészítve.

⁵⁶ RMNy 24 alapján kiegészítve.

- [1.] Iesus Christus mew ewdweoishw'uk [!], ky Jézus Krisztus, mü üdvössígünk, /
[A_{7v}:] mew rwlunk istennek haragyat eel weotte, Ki műrülunk Istennek haragját elvötte /
az ew kesserw'sighes halalawal, ees meg zaba Az ú keserűsíges halálával, /
dytotk [!] pokolnak kynnyatwl. [A_{8r}:] És megszabadított pokolnak kínjátúl.
- [2.] Ez Christusnak [yo t]iteminyrw'1 mew hogy Ez Krisztusnak [jót]itemínyírűl mü hogy
eel ne feletkezni[nk] [ada neku'nk az]⁵⁷ ew te= el ne feledkezni[nk], [adá nekünk az] ű tes-
stith etelre mely ke[nyr] ... ees az tít ételre, mely ke[nyír] ... és az
ew wirit italra mely borba ... ű vírít italra, mely borba ...
- [3.] Ees parancyola ... wa ... ni, ha= És parancsolá ..., ha-
nem egyebeknek ... ni, az ... [h]alalanak nem egyebeknek ..., az ... [h]alálának
emlekezetyre, emlekezzw'nk a[zir]th wru(n)k= emlékezetíre, emlékezzünk a[zír]t Urun-
nak halalarwl. nak halálárűl.
- [4.] Az mew wrunknak halalanak emlekezethe Az mü Urunknak halálának emlékezete
ez, hynni ees egyebek eleot wallani, hogy ez, hinni és egyebek előtt vallani, hogy
Christusba walo hewtbeol ewdweozw'ly= Krisztusba való hűtből üdvözül-
w'nk es eoreok halaltwl megh zabadolywnk. jünk és örök haláltűl megszabadoljunk.
- [5.] Azirth mely ember Christusnak testith, aka= Azírt mely ember Krisztusnak testít aka-
rangya hozzaya wennye, az higye hogy randja hozzája vennie, az higgye, hogy
Christus az ew bewneyrth megh hoth, Krisztus az ű bűnéírt megholt,
merth walaki ezth nem hyendi iletyrth hala= mert valaki ezt nem hiendi, íletírt ha-
lalth [!] wyzen maghanak. lált vízsen magának.
- [6.] Hizzw'k penig Christusnak igaz [tes]tith, Hisszűk penig Krisztusnak igaz [tes]tít
ees igaz wirith neku'nk adnia, az ew m[on]da és igaz vírít nekűnk adnia az ű m[on]dá-
sayrth ez kenyr mellyet nektek adok etelre és igaz vírít nekűnk adnia az ű m[on]dá-
en testhem: ees ez bor mellyet nektek adok én testem, és ez bor, mellyet nektek adok ételre,
italra en wyrem mely wy ighiretnek iegye. én testem, és ez bor, mellyet nektek adok ételre,
italra, én vírem, mely új ígíretnek jegye.
- [7.] Vy ighireth penig ez hogy Christusyrth, bo= Új ígíret penig ez, hogy Krisztusírt bo-
cyatassanak meg az mew bewneink, ees az csáttassanak meg az mü bűneink, és az
atya istennek meg enghezeltessw'nk, azyrnt Atyaistennek megengeszteltessűnk, azírt
[őrszó:] Christusnak [A_{8v}:] Krisztusnak wocsorája [irg]almasságnak ie= Krisztusnak wocsorája [irg]almasságnak jegye.
gye.
- [8.] Agy halakoth az atya is[ten]nek, hogy Adj hálákot az Atyais[ten]nek, hogy
tighedeth ... na ... n elteth, ees hogy tígdedet ... éltet, és hogy
az the go[noz] ... ydyrth, az ew zereteo fi= az te go[nosz] ... az ű szerető fi-
ath ada hal ... át adá hal]] ...

⁵⁷ Az 1911-es Magyar Könyvszemlében lévő hasonmás szerint halványan ez a szöveg vehető ki.

[9.] Higyed biz ... nyal ho[gy] ez etek bewneose oke, kyk a[z] ew zantalan bw'neoknek, ees [a]z eoreok hala ... h zabadolasarwl, bi= zonyossa akarnak ez igy ... eol lennye.

[10.] Merth Christus az ew wocyorayath ada ne= ku'nk oly iegyw'l, mely mewnketh bizos= [s]a tenne, minth az kerezth wyz es istennek mw' hozzank walo yo akarattyarwl ees ke= gyelmessighirw'l.

[11.] Mynt Abraam es keornyw'lnetelisek eleot [h]e, hew[t]hb[e]wl wala meg igazwltatot, de az keorny[w']l metelist isten parancyola, hogy [a]z iga[zu]lnak mely hewtbeol wagyon ie= gye [w]olna.

[12.] Azyrth ez igynek witelisse wttan, oly bizo [n]yossa lgy az the ewdweossighedrw'l, minth [h]a meny orzagbol hallanal istentw'l ilyen zo zatho, En tighedeth ewdweozytlek Chri= [s]tusba walo hewtyrth.

[13.] Ewneon maga ezth monda bewneoseoknek
[órszó:] ieowetek [B_{1r}:]
[ieowetek] ...

[B_{1r-v} hiányzik.]

... [Ha=]

[B_{2r}:] lakoth adunk the neked, ho[gy] ... ag[a=] latos zent wiredwel mewnke[th] ... w[alt]jottal, az mew bewneinkw'l pok ... eroreok [!] karhozattwl.

Mas enek wrunkna[k] [w]ocyora= yarwl.

[1.] Dicyretes ees aldonth ligye[n az] mew wrunk hogy mewnketh idesden el[teth] :):
Az ew testi ... ewtwknk ereossighyre.[B_{2v}:]
Kyr[iel]eyso[n] [me]w ides w[r]unk istenwnk az

Higyed ..., ho[gy] ez etek bünösöké, kik a[z] ű számtalan bünöknek és [a]z örök halá[] ... szabadolásárul bizonyossá akarnak ez jegy[] ... lennie.

Mert Krisztus az ű vocsoráját adá nekünk oly jegyül, mely münket bizonyos- [s]a tenne, mint az keresztvíz, és Istennek mühozzánk való jóakarattjárul és kegyelmessígírül.

Mint Ábrahám es környülnetelísnek előt- [t]e hü[t]bül wala megigazultatott, de az körny[ü]lnetelíst Isten parancsolá, hogy [a]z iga[zu]lnak, mely hütből wagyon, je- gye [v]olna.

Azirt ez jegynek wítelése után oly bizo- [n]yossá lgy az te üdvössígedrül, mint [h]a mennyországból hallanal Istentül ilyen szó- zatot: Én tígedet üdvözítlek Kri[sz]- tusba való hűfirt.

Ünnön maga ezt monda bünösöknek:
Jöwetek ...

[Há]lákot adunk teneked, ho[gy az te] / [Dr]ág[a]látos szent víredvel münke[t] / [Meg]v[ál]tottál az mü búneinktül, / Pok[oltül és] örök kárhozattül.⁵⁸

Más ének Urunkna[k] [v]ocsorájárul.

1. Dicsíretes és áldott lígye[n az] mü Urunk, / Hogy münket idesden él[tet] :):
Az ű testi[vel és vérivel] / [H]ütünknek erőssígíre. / Kyr[iel]eiso[n]. /

⁵⁸ Csomasz Tóth Kálmán (i.m. 54) rekonstrukciója szerint.

the zenth t ... ek ees wirednek hozzank
witelisith ... unknek [ewd]weossighire ky.

[2.] Mew ... aian hal[áln]ak fiay walank
enghe ... kyrth: ... Christus hoz=
zan[k] ... zeretet ... irettunk meg
hal[a] [ky.] ... [h]a[lál]aw[al] mewnketh eoreok
... zabadyta, az istenth ne=

[őrszó:] kunk [B₃:]

[kunk] ...

[3.] ...

...

... h mely mewnketh bizonyossa then=
... [kyrie]: Az mew bewneniknek [!] meg bocy=
... wl ees ewdweossigwnkrwl ew benne
... [hw']tyrth merth ew cyak az ewdweosság.
kyrie.

[4.] Agy ydes ewdweozyteo Iesus christusunk
hogy bizonynal hihessunk: Mewnketh the
altalad ewdwezwl'ni ees kiralyoka le(n)ni: kyri.

agy hogy zerethessw'k fele baratinkoth minth
[t]he mewnketh, zerettel mikor irettu'nk az kes[!]=
reztfan aldoznal. kyrieleyson.

[5.] O Iesus Christut [!] bizon meltho wagy min=
den dicyrethre: ees halaadasokra: Ennye sok
yo titeminyedyrth: kyriehalakothe adunk
[a]zyrt neked hogy mewnketh meg zabady=
[t]ottal eoreok karhozattwl ees hogy istent
[n]ekunk meg enghezteled. kyrieleyson. [!]
[B_{3v}:]

...

... nagyobwl.

[1.] Hyw kereztyenek ne fillyetek mikor tewk=
teokeoth az bewneok. :):(
Vádolnak ees karhozattanak merth az wado=

[M]ü ídes U[r]unk Istenünk, /
Az te szent [t]estedn]ek és vírednek /
Hozzánk vételésít /
[le]k]ünknek [ü]dvösségre, /
Ky[rie]leison.]⁵⁹

Mü ... hal[áln]ak fiai valánk
..., Krisztus hoz-
zán[k] ... szeretet[] ..., írettünk meg-
hal[a] [Kyrieleison] ... [h]a[lál]áv[al] münket örök
... szabadíta, az Istent ne-

künk ...

...

...

... mely münket bizonyossá ten-
[] ... [Kyrieleison]. Az mü búneinknek megbocs[á]-
[] ... és üdvösségünkrül űbenne
... [hü]tírt, mert ű csak az üdvösség.
Kyrie[leison].

Adj, ídes üdvözítő Jézus Krisztusunk,
hogy bizonynal hihessünk münket te-
általad üdvezülni és királyokká lenni,
Kyri[eleison].

Adj, hogy szerethessük felebarátinkot mint
[t]e münket szerettél, mikor írettünk az ke-
resztfán aldoznál. Kyrieleison.

Ó, Jézus Krisztus, bizony méltó vagy min-
den dicsőrethre és halaadásokra ennyé sok
jóttéményedírt. Kyriehalakothe adunk
[a]zírtneked, hogy münket megszabadí-
[t]öttál örök kárhozattúl, és hogy Istent
[n]ekünk megengeszteled. Kyrieleison.

...

... nagyobbúl.

1. Hív keresztyének, ne filjetek, /
Mikor tüktököt az bűnök, :):(
Vádolnak és kárhozattanak, /

⁵⁹ A Schulek-hagyatékban található átirás, kiigazítva.

- las ewdweossighes. Istentwl ereztette ... Mert az vádolás üdvössiges, /
nem hogy el weznink hanem hogy irgalma= Istentül eresztette[tfk?]/
[őrszó:] ssagoth [B₄:] Nem hogy elvesznünk, hanem hogy /
ssagoth keresnink. Irgalmasságot keresnink.
- [2.] Zenth Pal egyw'th e kippen z[ol] ... Szent Pál együtt ekkíppen sz[ól] ...
neket az yo isten: Hewteotlensig az jó Isten: Hütötlensig[] ...,
teth, hogy mindeneknek irgalma[s], hogy mindeneknek irgalma[s] ...
az az mew bewneinknek, esme ... azaz mü bűneinknek ... [kár]-
hozath, hogy folyamánk irgal ... hoztat, hogy folyamánk irgal[] ...
- [3.] O mely nagy wigasztalas ez, ... Ó, mely nagy vigasztálás ez, ...
bewneinkw'l: wadoltatwnk nem ... bűneinktül wadoltatunk, nem ...
nink, hanem hogy ewdweozwl hanem hogy üdvözül[] ...
swth kereswin azth az my, nem keresvín azt az mi ...
bennwnk azaz hogy az ewdw ... bennünk, azaz hogy az üdv[] ...
resneok. ...
- [4.] Nem az mew cyelekedetinkb ... Nem az mü cselekedetinkb[ül] ...
teokiletlenek: Hanem istennek ... tökiletlenek, hanem Istennek ...
aban, ky kyz minden bewneo, ki kíz minden bünö[] ...
irgalm[a]ssagaban, bizonak irga ... irgalm[a]sságában bizonak irga[] ...
w'teth ewdweozyteni. ütet üdvözíteni.
- [5.] Ees nem cyak ighiretekwel, e ... És nem csak ígíretekvel ...
wnketh az isten: De meeg es ... [B_{4v}:] ... az Isten, de még ...
... ..
... inkab, ... inkább
... yen ees elyen. ... és éljen.
- [6.] ... enwnkn[e]k ez ighirete, ees eskewy= ... ez ígírete és esküví-
... zwnk ... es bizonnyal higgyw'k [] ... és bizonnyal higgyük
...w'nk, meg bocyassa bewneinketh: ... megbocsássá bűneinket.
... yre ees azth nekunk, eskwysiwel ... és azt nekünk esküvísível
... yte, hogy mw'nketh bizonyossa ... hogy münket bizonyossá
... ..
- [7.] ... akara az isten, mw'nketh meg e= ... akara az Isten münket mege-
... Kewlssó [!] iegyekkeles azaz, olthari [] ... Külső jegyekkel es, azaz oltári
... l ees kereztsighwel, mellyek be= ... és keresztségvel, mellyek ...
... bocyanttyanak es, ewdweossi= ... bocsánatjának és üdvössí[g]-
... [i]gaz iegyei. [] ... [i]gaz iegyei.
- [8.] ... gwnkbe fogada, az isten hogy ... fogada az Isten, hogy
... nden: Bewneinketh meg bocyaa= ... bűneinket megbocsá[t]-

... [me]wnketh ewdweozyth christusirth,
 ... yunk azyirt, hanem bizonynal
 ... gy mewnketh az i[st]en w'dweo=
 ...

[9.] ... keresztisigne h[a]zna, hogy mw'n
 ... okoka tigyen: Bw'neinknek bo=
 ..., igazwlasunkrwl ... es eoreok
 ... nyerisirw'l cyak hogy higyunk
 ... o christusban.

[őrszó:] Mynden [B_{5,r}]

[10.] [Mynden] ...
 zunk az ker ... modon en meg
 keresztelkette[m] ... nekem fogada az
 isten, hogy ... [b]jocyatya, minden
 bewneimeth ... mely wgy lyzen mert
 hiw az isten.

[11.] Nem fogad ... [b]w'neinknek, bocyana=
 tyat miltosagw ..., hanem cyak az ew ze=
 reteo fiairt, m ... [ewd]weozyteo wrunkirth, hi=
 zem azyirt ho[gy] ... mew, meltatlansagwn=
 kirth, fogada ... nem massolya.

[12.] Betegekne[k] ... ztalaswl, az keresztisigeth
 hozzwk eleo: ... pen nekik mondwán [ne]
 fily, the betegh ... merth az isten, bw'ne=
 idnek bocyana ... fogada keresztisigedben,
 az ew zereteo fi ...

[13.] Ez fogadasn[ak] ... e bizonynal hygy, es
 bizonynal ewd ... wlz: merth az isten azth
 nem ighire, azt [me]ltosagodirth, hanem fel
 tamadot christu[s] ... kyben the atyam fya
 bizzal, ees holt[od] [wt]an wele liz.

[14.] Oztan az be[tegh] testhnek, meg eny=
 hytisinek iegye: ... z wizbeol walo ky
 wonas, wy ileth[ek] ... iegye: azyrth mig
 ez welagon, elu[nk] ... [cye]lekegyw'nk, az

[őrszó:] mew [B_{5,v}]

[mew] ...

[] ... [m]ünket üdvözít Krisztusírt,
 ... azírt, hanem bizonynal
 ... münket az I[st]en üdvö=
 []...

... keresztisigne h[a]szna, hogy mün-
 [] ... tigyen, bűneinknek bo-
 [] ... igazulásunkról ... és örök
 ... nyerísíruél, csak hogy higgyünk
 ... Krisztusban.

[Minden] ...
 ... az ... módon én meg-
 keresztelkedte[m] ..., nekem fogadá az
 Isten, hogy ... [b]jocsátja minden
 bűneimet ..., mely úgy líszen, mert
 hív az Isten.

Nem fogad ... [b]űneinknek bocsánat-
 ját miltóságú[] ..., hanem csak az ű sze-
 rető Fiáírt, ... [ü]dvözítő Urunkírt, hi-
 szem azírt, ho[gy] ... mű méltatlanságún-
 kírt fogadá ... nem másolja. [=másítja]

Betegekne[k] [vigas]ztalásul az keresztisíget
 hozzzuk elő, [ekkíp]pen nekik mondván: [Ne]
 félj, te beteg ..., mert az Isten bűne-
 idnek bocsána[] ... fogadá keresztisígedben
 az ű szerető Fi[áírt].

Ez fogadásn[ak] ... bizonynal higgy, és
 bizonynal üd[vöz]ülsz, mert az Isten azt
 nem ígíré azt [mé]ltóságodírt, hanem fel-
 támadott Krisztu[s] ..., kiben te, atyámfia,
 bízzál és holt[od] [ut]án vele líszz.

Oztán az be[te]g testnek megeny-
 hítísínek jegye: ... vízből való ki-
 vorítás új fletn[ek] ... jegye. Azírt míg
 ez velágon élü[nk] ... [cse]lekedjünk az

mű

Zyp ees kegyes b ... nek bocya=
nattyanak kirisir ... enek.

[1.] Mew edes atyank kirw'[nk] [ty]ghedeth, tellyes
ziwinkbw'1, ne emleke ... az mew bew=
[n]einkrw'1 kikirth [mew ...?] kewleomb kew=
[őrszó:] leomb [B_{6,r}:]
leomb ostorozasth ees holtunk wtan eoreok
karhozatoth erdemlettunk wolna.

[2.] De azokoth nekunk [m]eg bocyassad, nem
az mew erd[em]w'nknek meltosagairth, hanem
az the [i]gh ... dirth, mellyel akaral bewneo=
seokeoth az ... w'dweossighekrw'1 bizonyo=
ssa thenni.

[3.] Mely egyk prophetanal e kippe(n) vagyon
meg yrwan, wala mely horaban bewneos em=
ber, en hozzam fohazkodandik, ees bewne=
inek bocyanattyath kirendi en tewlem.

[4.] Azon horaban en el feletkezem az oly
embernek min[d]en bewneirw'1, es ... [e/ile=]
teth adok nekye, embereknek megh waltasa=
[őrszó:] yrth [B_{6,v}:]
[yrth] ...

[5.] ...
wal[t]ana, ees enghemeth meg engeztelne, ky
embereknek cyelekedetiwel meg nem eng=
heztelthettem.

[6.] Azyrth minden hiw kereztyen, ember ez
ides, ighiretnek bizodal[mab]wl, kyrie isten=
tw'1 bw'neinek bocyana[ty]at, ees higie hogy
mindyarasth nekie meg bocyattathnak.

[7.] Merth mendenható wr isten, mindenha hiw,
az w' ighiretiben kiketh, myre [?] hogy minth
nem thywe meltosa[g]wnkirth, azon kippen
megh sem massolya miltatlansagynkirt.

[8.] The errw'1 hogy ne ketelked[iel?] [bi]zo[ns]agwl
nekw'nk: Zent Daudid kiraly [ees] propheta,
hiw wgy mondh soltarnak egyk riziben, az
isten minden ighiretiben ees cyelekedetiben.

Szíp és kegyes b[űneink]nek bocsánatjának
kírísí[rűl való] ének.

Mű édes Atyánk, kírű[nk] [tí]gedet
teljes szívinkbűl, /
Ne emléke[zzűl] az mű bű[n]einkrűl, /
Kikírt [mű ?] különb-különb ostorozást /
És holtunk után örök
kárhozatot érdemlettünk volna.

De azokat nekünk [m]egbocsássad, nem
az mű érd[em]jünknek méltóságáért, hanem
az te ..., mellyel akarál bűnő-
sökötet az ... üdvösségekrűl bizonyos-
sá tenni.

Mely egyk profétánál ekkíppen vagyon
megírván: Valamely órában bűnös em-
ber énhozzám fohászokodandik és bűne-
inek bocsánatját kirendi éntűlem,

azon órában én elfeledkezem az oly
embernek min[d]en bűneirűl, és ... [é/ile]-
tet adok nekie emberekek megváltásá-
ért ...

... [meg-]
vál[t]ana és engemet megengesztelne, ki
embereknek cselekedetivel meg nem eng-
esztelthettem.

Azírt minden hív keresztyén ember ez
ídes ígíretnek bizodal[máb]űl kírje Isten-
tűl bűneinek bocsána[ty]át, és higgye, hogy
mindjárasth nekie megbocsáttatnak.

Mert mendenható Úristen mindenha hív
az ű ígíretiben, kiket mire (?) hogy mint
nem tíve méltósá[g]unkírt, azonkíppen
megh sem másolja miltatlanságinkirt.

Te errűl hogy ne kételked[jél], [bi]zo[ns]águl
nekünk, Szent Dávid király [és] proféta,
Hív —úgy mond szoltárnak egyk ríziben—, az
Isten minden ígíretiben és cselekedetiben.

Bikess[i]gnek kirisirwl walo enek.

[őrszó:] Agy [B_{7r}:]

[1.] Agy bikessigheth ne ...
 unk ez haborw wela ...
 merth nincij egyeb h ...
 onk hanem cyak the ... [B_{7v}:]

[2.]... y ...
 ... ak ... mar
 ..., zenth p[al]nak ees
 ... asa zerinth.

[3.] ... nem esheth, istennek
 ... inkább thi nagyobbak
 ... hettek az w' akaraty
 ... th ees megzamlaltha

[4.] ... da, az mew ewdwe=
 ... keth bizoniossa then=
 ... o zorgalmatossaga=
 ... fiaywa leottunk.

[5.] ... k, ilyen hewteok wa=
 ... biznia, ees haborw=
 ... twdwan hogy minde=
 ... dnak.

[6.] ... nem hizik, minemw'
 ... k mostani ewdeoben
 ... g rettennek, minden
 ...

[7.] ... oly hw'teoth mellyel=
 ... lmatos ligy rwlunk,
 ... hogy senki nem ha=
 ... the akaratodnelkw'l.

[8.] ... borgattath ... n, az the

[fiaidot] ...

[őrszó:] fiaidot [B_{8r}:]

Bíkess[í]gnek kírisírül való ének.

1. Adj bíkessíget ne[künk, mű Ur]unk, ez há-
 ború velá[gban],⁶⁰ mert nincs egyéb
 h[adakoz]ónk, hanem csak te, [Úristen].⁶¹

...
 ...
 ..., Szent P[á]lnak és
 ... szerint.

... nem eshet, Istennek
 ... inkább ti nagyobbak
 ... az ű akarat[]
 ... és megszámlálta

... az mű üdvö-
 [] ... bizonyossá ten-
 [] ... szorgalmatosságá-
 [] ... fiaivá löttünk.

... ilyen hütök va-
 [] ... biznia és háború-
 [] ... tudván, hogy minde-
 []...

... nem hizik, minémű
 ... mostani üdőben
 ... [me]grettennek minden
 ...

... oly hütöt, mellyel
 ... ligy rülunk,
 ... hogy senki nem ...
 ... te akaratod nélkül.

... az te

fiaidot ...

⁶⁰ Világon ?

⁶¹ Lásd Csomasz Tóth Kálmán: i.m. 55!

[B₈, D₁ hiányzik.]

[1.] ...

[D_{2r}:] la, hogy munketh azoktwl. :):

[Megszabadítana, és feltámadta, hogy nekünk e/i=]
 leteth hozn[a.] Ezen mw' e=
 rw'lyunk az istenth dicyryw'k halakoth
 aggyunk ees mongyunk Alleluia.

[Krisztus az mű bűneinkért] /

[Megha]la, hogy münket azoktól :):

[Megszabadítana, és feltámadta,] /
 [Hogy nekünk é/í]letet hozn[a], /
 Ezen mű [mind] erüljünk, /
 [És] az [Úr] Istent dicsírjük, /
 Hálákot adjunk és mondjunk, /
 Alleluja.⁶³

[2.] Emberek keozzw'1 az halath [!], senki meg

[ne]m geozhettye wala: Ezth mw'eleek az

[mew] bw'neink, merth zenki [!] bw'nnelkw'1 ne(m)

[wala, kikyr]t zalla rank az halal, ees ray=

[tunk elhatal]mazeek, orzagaba fogsagba

[tartvan, allelu]ja.

Emberek közül az halált senki meg

[ne]m gyözhetje vala. Ezt művelék az

[mű] bűneink, mert senki bűn nélkül nem

[vala, kikírt] szálla ránk az halál és raj-

[tunk elhatal]mazék, országába fogságba

[tartván, allelu]ja.

[őrszó:] Iesus [D_{2v}:]

[3.] Iesus Christus istennek fia, az mew' [!] wa=

rosunkba yeowe ees az bewnth el wywee

halálnak ew ereywel ees hatalmaual mond=

wan nekik o halal lizek the halalod es pokol

lizek the gyeozeod, alleluia.

Jézus Krisztus, Istennek Fia az mű vá-

rosunkba jöve, és az bűnt elvivé

halálnak új erejével, és hatalmával mond-

ván nekik: Ó, halál, líszek te halálad, és pokol,

líszek te győződ, alleluja.

[4.] Cywda had wala ez, az halal ees az eleth

keozeoht [!] az eleth kerezeteth wissele, ees az

halalt el nyelee: ezth righen meg montha

wala, az iras hogy az halal el nyelettethne=

ek gyeozedelmunkre, alleluia.

Csuda had vala ez az halál és az élet

között: az élet keresztet visele, és az

halált elnyelé. Ezt rígen megmondta

vala az Írás, hogy az halál elnyelettetnék

győzedelmünkre, alleluja.

[5.] Christus az igaz hwswithi baran, iste(n)tw'1

nekunk adattatoth: hogy ez welagnak bw'

nith, el wennee az w' halalawal, kik ezth

hizik azoknak, az eoleo semith nem ar=

thath, merth aytoyok meg hinteteth wirrel

alleluia.

Krisztus, az igaz húsvíti bárány Istentől

nekünk adattatott, hogy ez velágnak bű-

nít elvenné az új halálával. Kik ezt

hiszik, azoknak az élő semmit nem árt-

hat, mert ajtójuk meghintetett virrel,

alleluja.

[6.] Ier tiztellyw'k ez nagy w'dnepeoth, lel=

kunknek nagy eoreomiwel: merth Chri=

stus az ew halalawal, mw'nket meg⁶² zaba=

dytoth: eordeogtw'1 halaltw'1, ees az mw' [bw'=]

Jer, tiszteljük ez nagy üdnepot lel-

künknek nagy örömmel, mert Krisz-

tus az új halálával münket megszaba-

dított ördögtől, haláltól, és az mű [bű]-

⁶² Az *m*-betűt fordítva nyomtatták.⁶³ Kiegészítve, illetve javítva Huszár Gál 1574-es graduál-énekeskönyve szerint (RMNy 353: 281v).

neinktw'1, kikirth mw' neki halakoth a[gy=]
wnk, alleluia.

[7.] Mondwan halaa ligen [teneked ewd=]
weozyteo wrunk Christus hogly mewnket]
meg zabadytottal, minden elle[nseginktw'1]

[órszó: ees] [D_{3,r}]

ees kirw'nk agy hogy mw ezth bizonynal
hihessw'k ees uallassuk emberek eleoth, alle
luya.

Atya istennek az ew zereteo fiaual
ees fiw istennek welwnk bezzillisy=
rewl walo zyp enek

[1.] Nw eorewlyewnk mw' hiw kerestyenek [!] es
nw inekellyu'nk :):

merth nekwnk mosthan nagy eoreomwnk
leoth hogy mw'nketh az isten Hw'thnek egye=

[órszó:] nessi [D_{3,v}]

nessighire, hozoth tanyto ees wigasztalo ze(n)t
lileknek általa.

[2.] Hewthnek penig egyenessighe ez, hinni
hogy cyak Christusba: walo hw'tnek általa
w'dweozw'lyunk, ez hw'twel emberek: we=
lag kezdettwl fogwa, ewdweozw'ttenek
merth Christus cyak, az ewdweossig ees
walcyag.

[3.] Ez hw'twel gyeozzw'k mw' meg eorde=
ognek, minden cyalarcyagath: Halálnak
retteghisith ees bwneinknek, wadolasath.
Ez hw'th nemz bennunk eoreomeoth, ees
bikessighet thiwin bizonyossa, mwnketh
wdweossighunkrwl.

[4.] Ezth myweli az isten emberekwel, min=
den w'deogben [!]: hogy az w' irgalmassagabol

[órszó:] reyanck

neinktül, kikírt mü neki hálaát a[d-
j]unk, alleluja.

Mondván: Hála lígyen [teneked, Üd]-
vözítő Urunk, Krisztus, hogly münket]
megszabadítottál minden elle[nséginktül],

és kírünk, adj, hogy mü ezt bizonynal
hihessük és vallhassuk emberek előtt, alle-
luja.

Atya Istennek az ű szerető fiával, és Fiú Is-
tennek velünk beszíllísíruíl való szíp ének.

Nu, örüljünk, mü, hív keresztyének, /
És, nu, ínekeljünk, :):

Mert nekünk mostan nagy örömünk /
Lött, hogy münket az Isten /

Hütnek egyenessigire /

Hozott tanító és vigasztaló
Szentléleknek általa.

Hütnek penig egyenessige ez: hinni,
hogy csak Krisztusba való hütnek általa
üdvözüljünk. Ez hütvel emberek ve-
lág kezdettül fogva üdvözültetnek,
mert Krisztus csak az üdvössig és
váltság.

Ez hütvel gyözzük mü meg ördög-
nek minden csalárdságát, halálnak
retteghisít és búneinknek vádolását.
Ez hüt nemz bennünk örömöt és
bíksigét, tivín bizonyossá münket
üdvössigünkrül.

Ezt míveli az Isten emberekvel mind-
den üdőkben, hogy az ű irgalmasságából

rejánk ...

